

neveltetése során megismerkedett, s melyhez haláláig hű maradt. Homérosztól kezdve hangoztatják az arisztokratikus erényfelfogás hívei, hogy az *areté*, illetve a *virtus*, különösen a *summa virtus* jutalma a testi halálán győzedelmeskedő *hírnév*, melyek köszönhetően a hős halála után is él. Az *imago* példázata ez: Cum possis vivere, mori non timuisse. A *cum causalé* figyelembe véve: Mivel lehetséges az, hogy élj, (éljünk, éljen az ember), nem rettenni meg a haláltól. (Az infinitivus perfectus nem ritka a latin költői nyelvben infinitivus imperfectus helyett vö. pl. Prop. I 1,15 ergo velocem potuit domuisse puellam.)

A magunk részéről az alábbi verses alakot javasoljuk:

*Férfivitézségnek példája, az egy, igaz úté:
Élhetsz holtod után, hát ne remegd a halált.*

A *vivere* fordításánál figyelembe vettem a kézirati képet. Zrínyi, úgy tűnik, a *vincere* alakot kezdte írni, s a c után döntött úgy, hogy *vivere* álljon helyette. A c-t e-re javította, majd a *vivere* alakhoz írta meg a pentameter további részét.

A disztichon eredetiségének kérdésében, mint azt feljegyzésem címe mutatja, Bán Imre véleményét fogadom el, mely felé a közreadó Kovács Sándor Iván is hajlik. A költemény szerzője Zrínyi.

Szerzőségét támogatja a metrikai javítás (*vera* – *summae*), az alkotói változtatás (*vincere* – *vivere*), s a kiadvány jóvoltából ellenőrizhető írásképi érvek (pl. az *e* betűformák az epigrammában, illetve a kertészeti jegyzetekben) mellett a szöveg esztétikai színvonala és tartalma is. E konkrét kép mellé ezt az epigrammát legtöbb joggal ő írhatta. Tudjuk ugyanis, mégpedig eposza igen hangsúlyos helyéről, hogy dédapja örök életének tényét, s éppen a testi halállal szembeállítva, egyik legfontosabb mondandójának tartotta:

5. Adj pennámnak erőt, úgy írhasak mint volt,
Arrol, ki fiad szent nevéjért bátran holt,
Megvetvén világot, kiben sok java volt;
Kéért él szent lelke, ha teste meg is holt.

A latin disztichon csak szellemében kapcsolódik az ókori halhatatlanság-gondolathoz. Szövegszerző antik szentencia-előzménye nincs. (vö. Thesaurus Linguae Latinae s.v. *imago*; OLD s.v. *verax*). Egyes metrikai megoldásai pl. az *imago* sorvég, illetve szókapcsolatai, pl. *virtutis imago Vergiliusra*, *Silius Italicusra*, illetve Cicero és Seneca erényelméletére utalnak.

Németh Béla

A Zrínyi-epigrammák szövegközléséhez és az „Una est . . .” új fordításához

Németh Béla korrekt és hasznos cikkéhez három megjegyzést kell fűzőm.

1. A „*Mint Hektor Trójának . . .*” 1983 februárjában jelent meg – feltűnően sok sajtóhibával, mert nem sikerült kellően gondos korrektúrát csinálni. Már csak a dedikált példányokban javíthattam a következőket:

7. lap: Deli Vid-epigramma, 2, 2: „holdben” helyett „holdbän”, 14. lap: Olasz versike, 1, 1: „amanri” helyett „amanri”, 1, 2: „L'está” 15. lap: Latin epigramma, 1: „summa” helyett „summae”, 23. lap: 14. sor: „Syrenaiá, Groff” helyett „Syrenaiá Groff”, 35. lap: képaláírás: „in villa könyvében” helyett „in villa c. könyvében”, 46. lap: Vörösmarty verse, 1: „koszorútlant” helyett „koszorútlant” 48. lap: Babits verse, 2, 1: „tudta hogy” helyett „tudta, hogy”, 4, 4: „fölkölte” helyett „felkölte”, 48. lap: Illyés versének mottója: „hazán” helyett „hazám”, 50. lap: 27. sor: „Bp.” helyett „Pécs”, 35. sor: „Us. Mo.” helyett „Uo. Ms.”

A tucatnyi hiba közül a legfontosabbat – azt, amiről Németh Béla cikke szól – Király Erzsébettel írt könyvünk, az 1983 szeptemberében megjelent „*Adria tengernek fönnforgó hajjai.*” *Tanulmányok Zrínyi és Itália kapcsolatáról* 58. lapján már kijavítottam, helyesen idézve Zrínyi latin epigrammáját:

*Una est et verax summae virtutis imago:
Vivere cum possis, non timuisse mori.*

Még több s részletesebb korrekcióra nyílt alkalmam *A lírikus Zrínyi* 1982 őszén befejezett kéziratában, illetve az 1985 decemberében megjelent könyvforma 348. lapján: A latin epigrammát „Először Kende közölte: Bibl. Zr. 1893. IX, 28. Drasenovich (1934. 29) Kendét követi, kihagyja azonban az *et* szót. Vö. még Klaniczay 1964. 76 [Kende és Drasenovich nyomán itt is *summa*.] De az én első közlésem sem hibátlan. A már Kendénél olvasható *summa* a Zr. epigrammái 1982. 15. lapjára és Weöres Sándor *Három veréb*-antológiájába is átkerült (I. köt. Bp. 1982. 2. kiad. 356). Helyes *summae* – így idézve lásd Király E. – Kovács S. I. 1983. 58.” (Egyéb korrekciók *A lírikus Zrínyi* más helyein.)

Úgy vélem – tekintve, hogy hozzám csak 1985 őszén került Németh Béla cikke az ITK szerkesztőjének jóvoltából – kollégámnak már ismernie kellett volna az 1983. évi korrekciót. Ez persze semmit nem von le hozzászólásának értékéből, klasszika filológusi adalékai hasznosságából.

2. A *Viuere* irásképére vonatkozóan érdekes észrevétel, hogy Zrínyi esetleg „a *vincere* alakot kezdte írni”, mert az *u* itt *n*-re sikeredett. Ennek csak az mondhat ellent, hogy a szó első *e*-je ha javításnak látszik is, a hajszálpontosan megegyező duktusú második *e* egyáltalán nem kelti javítás hatását.

3. Németh Béla az alábbi verses alakot javasolja a latin epigramma pontos magyar megfelelőiséül:

*Férfivitézségnek példája, az egy, igaz úté.
Élhetsz holtod után, hát ne remegd a halált.*

A latin epigrammában csak „legfőbb vitézségről” és „igaz (példa)képről” olvashatunk. „Férfivitézségről” és „igaz útról” nem esik szó; ezek éppoly hozzátételek, mint akármelyik fordítás kellekei. Németh Béla ne tudná – ő aki olyan szép párhuzamot idéz az eposz I. 5. strófájából –, hogy a *Szigeti veszedelem* többek között női vitézség példájával is szolgál? De ami leginkább elvész az új fordításból, az *imago* kettős értelme. Erre így célok az epigrammakiadás 22. lapján: „a leghűbb átültetés is nehezen adja vissza az *imago* kettős értelmét: egyrészt *képet*, *ábrázolást* jelent – olyat, amint a költő éppen jártatta szemét –, másrészt példaképet, ismertető jegyet”. Weöres könnyedségében is költői és világos szavú fordítása az „igaz, hív kép”-pel ezt az igényt kitűnően megközelíti:

*Egyetlen, de igaz, hív képe a vérbeli hősnak,
Élj, amíg élhetsz, ám halni se félj sohasem.*

Németh Béla maga sem lehet elégedett saját fordítása első sorának megállító, idegenszerű „*az egy*” közbevetésével, s kitűnő „erényfelfogási” magyarázata nélkül úgyszintén nem világos a mai olvasó előtt a második sorban az „Élhetsz holtod után” állítás. Amivel természetesen nem azt állítom, hogy Weöres második sora érzékelteti: „*a summa virtus jutalma a testi halálon győzedelmeskedő hírnév*”. Ez a *peroratio* még Weöres Sándornak sem sikerült. (Időközben Détshy Mihály is csinált egy fordítást: „Egy igazán hű tükre a legfőbb hősi erénynek, /Hogy mikor élhetnél, mégis halni se félsz.”)

*

Hozzászólásából ítélve Németh Béla a Zrínyi-költészet klasszika-filológus szakértőjének mutatkozik. Vajha a majdani kritikai kiadás szerkesztője is számíthatna közreműködésére.

Kovács Sándor Iván